

SISÄLLYS

Esipuhe.....	9
<i>Taina Kyrönlampi ja Merja Koivula</i>	

OSA 1 LEIKKI KEHITYKSEN JA OPPIMISEN NÄKÖKULMASTA

1 Taaperot leikin lumoissa.....	14
<i>Jenni Salminen</i>	
2 Kehitys, toimijuus ja aikuisen rooli 3–5-vuotiaiden leikissä.....	33
<i>Maria Peltola</i>	
3 Esi- ja alkuopetuksen leikkiympäristöjen kulttuuriset erot.....	51
<i>Taina Kyrönlampi ja Riikka Sirkko</i>	

OSA 2 OSALLISUUS JA VERTAISUhteet LEIKISSÄ

4 "Voit sä tulla leikkii mun kaa?" Sosiaaliset suhteet ja tunteet lasten leikissä.....	74
<i>Merja Koivula</i>	
5 Lapsen osallisuuden äärellä: Leikin ja vertaissuhteiden näkökulma.....	89
<i>Enni-Mari Ylikörkkö</i>	

6 Eri kieli- ja kulttuuritaustaiset leikkijät yhteisen juonen ääreen.....	107
<i>Outi Arvola, Anna-Leena Lastikka ja Jyrki Reunamo</i>	
7 Varhaiskasvatuksen ammattilaiset ja yhteisöt inklusiivisen leikin rakentajina.....	127
<i>Marja Syrjämäki ja Noora Heiskanen</i>	

OSA 3

LEIKKI LASTEN KULTTUURINA

8 Leikin digiloikka: Ruutuhyppeystä älykkäisiin leluystäviin.....	144
<i>Katriina Heljakka</i>	
9 Taiteen ja leikin lumottu taikapiiri.....	164
<i>Inkeri Ruokonen</i>	
10 Lasten leikkiä – vai onko sittenkään? Leikki lastenkulttuurin muotona.....	183
<i>Marleena Mustola ja Mari-Jatta Rissanen</i>	
11 Lelukulttuuri osana lasten leikkiä.....	200
<i>Katriina Heljakka</i>	

OSA 4

VARHAISKASVATUS LEIKKIYHTEISÖNÄ

12 Kehollisuus ja katse vuorovaikutuksen rakentajana kasvattajan ja alle 3-vuotiaiden lasten leikissä.....	220
<i>Tuulikki Ukkonen-Mikkola ja Susanna Isotalo</i>	
13 Leikillisyyden lasten ja kasvattajan vuorovaikutuksessa varhaiskasvatuksessa.....	236
<i>Signe Siklander ja Lea Tornberg</i>	

14 Ulkoleikit – pedagogiikan ytimessä uteliaisuus, tutkiminen ja innostuneisuus.....	257
<i>Piia Parviainen ja Otto Virkkula</i>	
15 Leikisti hauskaa – leikki lapsen oikeutena sekä lasten ja aikuisten yhteisenä toimintana.....	276
<i>Elina Weckström ja Tuula Stenius</i>	
Kirjoittajat.....	292

ESIPUHE

AINA KYRÖNLAMPI JA MERJA KOIVULA

”Me leikittiin karkin etsintää, ja tää löysi sen siinä leikissä. Sitten mä en kerro enempää ennen kuin kohta tulee... seuraavaksi tulee pyykkipoikia. Me leikittiin, että pyykkipojat on karkkeja ja täytyy löytää yks karkkitipu ja sen uimarengas oli tuo sininen. Me leikittiin tota nurkkahuoneessa, ja sitten siinä on vieläkin karkkeja aika monta ja me leikittiin karkkien etsintää.” (6-vuotias tyttö)

Edellä oleva esimerkki on Kyrönlammen keräämästä aineistosta (ks. tämän kirjan luku 3), jossa lapsi pohtii ja kuvaa suhdettaan leikkiin. Aikuisenakin muistamme usein vielä lapsuuden parhaimpina hetkinä sellaisen leikin, jossa leikittiin yhdessä. Leikki on lapsille tärkeä ja merkityksellinen asia, ja sen arvo tunnustetaan myös juridisissa asiakirjoissa, kuten Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ja Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa. Lapsen oikeuksien sopimuksen artiklassa 31 sanotaan: ”Sopimusvaltiot tunnustavat lapsen oikeuden lepoon ja vapaa-aikaan, hänen ikänsä mukaiseen leikkimiseen ja virkistystoimintaan sekä vapaaseen osallistumiseen kulttuurielämään ja taiteisiin.” Yhteiskunnan, viranomaisten ja kaikkien lasten kanssa toimivien kasvatustajien tuleekin pyrkiä edistämään mahdollisuuksia tämän oikeuden toteutumiseen.

Tässä teoksessa sukellamme leikin lumoavaan maailmaan. Kirjan sisältö perustuu ajantasaiseen tutkimustietoon leikin merkityksestä lapsen kasvuun, kehitykselle ja oppimiselle. Kirjan luvut tarjoavat tutkimustietoon perustuvia monipuolisia, käytännönläheisiä esimerkkejä, pohdintakysymyksiä sekä leikkiehdotuksia. Kirjan kirjoittajat ovat suomalaisissa yliopistoissa työskenteleviä varhaiskasvatuksen asiantuntijoita, jotka ovat työssään ja arjessaan pysähtyneet ihmettelemään leikin erilaisia ilmiöitä. Teos soveltuu hyvin myös meille kaikille aikuisille. Kirjoittajat antavat konkreettisia

esimerkkejä ja kysymyksiä, joita kasvattajat, vanhemmat ja muut aikuiset voivat yhdessä pohtia. Tässä kirjassa sanalla kasvattaja viitataan varhaiskasvatuksessa työskentelevään ammattilaiseen.

Teos koostuu neljästä osasta, joissa leikkiä lähestytään eri näkökulmista. Teoksen ensimmäisessä osassa paneudutaan leikkiin ja kuvataan näkökulmia sen kehitykseen eri ikävaiheissa. Miten lapsen leikki muuttuu ja kehittyy varhaisvuosina taaperoiästä esiopetusikään? Teoksen toisessa osassa kirjoittajat pohtivat, kuinka lapsen osallisuus ja leikki yhdessä vertaisten kanssa ovat merkityksellisiä lapsen kasvulle, kehitykselle ja oppimiselle. Myös eri kieli- ja kulttuuritaustaisten lasten leikki ja inklusiiviset näkökulmat leikkiin tulevat tarkasteluun.

Kolmas osa syventyy leikkikulttuuriin. Nykyään digitaalisuus ja erilaiset digitaaliset lelut ovat osa lasten leikkiä. Lapset rakentavat omaa leikkikulttuuriaan ja saavat siihen vaikutteita ympäröivästä maailmasta ja sen kiinnostuksen kohteista. Leikki on kuitenkin lapsille myös esteettinen ja taiteellinen kokemusmaailma. Lapset musisoivat, piirtävät ja esittävät yhteisissä leikeissään. Siten leikki mahdollistaa luovuuden ja mielikuvituksen kukoistamisen.

Teoksen neljäs ja viimeinen osa suuntaa katseen varhaiskasvatuksen leikkiyhteisöihin. Luvuissa tarkastellaan kasvattajien ja lasten välistä vuorovaikutusta sekä katsetta osana tätä vuorovaikutusta. Kasvattajien ja lasten yhteinen leikki varhaiskasvatuksessa tuottaa iloa ja oppimisen kokemuksia kaikille leikkiin osallistuville. Leikin merkitys osana tutkivaa toimintaa puolestaan kutsuu ulkoleikkeihin ja tarkastelemaan suurenuslasilla ympäristön ihmeitä. Kirjan päätösluvussa pohditaan leikkiä lapsen oikeutena ja osana lasten ja aikuisten yhteistä toimintaa. Huumori ja hulluttelu saavat oman sijansa leikin ihmeellisessä maailmassa.

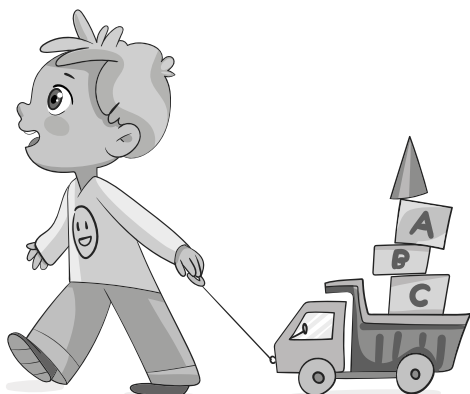
Teos pyrkii valottamaan leikin kietoutumista lapsen kehitykseen ja elämismaailmaan moniulotteisesti ja tavattoman rikkaasti. Leikki on läsnä koko ajan lapsen arjessa, ja lapset myös kutsuvat aikuisia mukaan ihmettelemään ja kokemaan leikkiä yhdessä. On erityisen tärkeää, että aikuiset pysähtyvät leikin äärelle ja suojelevat lapsen oikeutta leikkiin.

OSA 1

Leikki kehityksen ja oppimisen näkökulmasta

1

TAAPEROT LEIKIN LUMOISSA

JENNI SALMINEN

Tässä luvussa sukellaan leikin maailmaan 1–3-vuotiaiden taaperoiden päiväkotiryhmissä. Luvussa tarkastellaan taaperoiden leikkiä kehittyvän lapsen, vertaisryhmän ja kasvattajien vuorovaikutteisen tuen näkökulmista. Taaperot tarvitsevat leikkinsä tueksi sensitiivisen aikuisen, joka mahdollistaa monipuolisesti jokaisen ryhmän lapsen pääsyn leikin pyörteisiin. Leikin avulla varhaiskasvatuksen ammattilaiset voivat luoda taaperoillemme merkityksellisiä kokemuksia ja oppimisen mahdollisuuksia joka päivä. Luvussa haetaan vastauksia kysymyksiin: Miten alle kolmevuotiaat leikkivät ja miten leikki kehittyy? Millä tavoin lapsen yksilöllinen kehitys ja sosiaaliset taidot muovaavat taaperoiden leikkiä? Miten kasvattaja voi tukea lasten leikkiä aikuisen ja lapsen välisen vuorovaikutuksen keinoin?

LEIKKI ALLE KOLMEVUOTIAIDEN PEDAGOGISEN TOIMINNAN YTIMESSÄ

Suomalainen varhaiskasvatus luo hyvät lähtökohdat kaikenikäisten lasten osallisuudelle ja leikille. Varhaiskasvatus palvelee järjestelmänä kattavasti eri-ikäisiä lapsia ja heidän perheitään, mukaan lukien alle kolmevuotiaita, joita on varhaiskasvatuksen piirissä tällä hetkellä noin 35 prosenttia ikäluokasta (Vipunen 2023). Tilastojen ja käytännön havaintojen valossa näyttää myös siltä, että kahden viime vuoden aikana erityisesti alle kolmevuotiaiden lasten määrä varhaiskasvatuksessa on kasvanut entisestään. Koska iso

osa taaperoista viettää arkipäiviä kodin ulkopuolella varhaiskasvatuksessa, on selvää, että laadukkaalle pienten pedagogiikalle ja leikin mahdollisuuksille osana sitä on tilausta.

Velvoittavana asiakirjana Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Opetushallitus 2022) ohjaa varhaiskasvatuksen toteuttamista, ja siinä kuvattujen sisältöjen ja toiminnan tulisi toteutua kaikissa ikäryhmissä – myös alle kolmevuotiailla lapsilla. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaisen toiminnan keskeisimpänä lähtökohtana on myös varhaiskasvatuslain hengessä ”toteuttaa lapsen leikkiin, liikkumiseen, taiteisiin ja kulttuuriperintöön perustuvaa monipuolista pedagogista toimintaa ja mahdollistaa myönteiset oppimiskokemukset” (Opetushallitus 2022, 18). Erityisesti leikillä on Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa vahva asema: Leikki on lapselle itseisarvoisesti tärkeää ilon ja motivaation vuoksi, mutta samalla kasvattajien tulee ymmärtää leikin pedagoginen merkitys oppimisessa ja lasten kokonaisvaltaisessa kehityksessä ja hyvinvoinnissa (Karvonen ym. 2022). On eittämättä tärkeä rakenteellinen lähtökohta, että leikin merkitys myös alle kolmevuotiaiden pedagogiikassa tunnustetaan varhaiskasvatussuunnitelman näkökulmasta sekä kansallisesti että paikallisesti. Varhaiskasvatuksen pedagogisessa toiminnassa leikille annettu aika ja aikuisten ja lasten välinen vuorovaikutus varmistavat edelleen osaltaan, että taaperoiden leikille luodaan hedelmällisiä lähtökohtia.

TAAPEROIDEN LEIKIN KEHITTYMINEN

Alle kolmevuotiaiden päiväkotiryhmissä käy melkoinen vilinä, kun päiväkodin pienimmät osallistuvat arjen vuorovaikutukseen leikkitilanteissa. Leikkiin liittyvien lasten taidot ovat erilaisia (Colson & Dworkin 1997), samoin eri-ikäisille lapsille tyypilliset leikkimisen tavat (Koivula & Laakso 2022). Päiväkotiryhmän toiminnassa alle kolmevuotiaiden leikin ohjaaminen vaatiikin kasvattajalta tarkkaa tilannetajua ja valmiuksia tukea lapsia erilaisissa leikin vaiheissa (Ahonen & Roos 2019).

Noin vuoden iässä taaperon leikissä korostuu vuorovaikutus häntä hoitavien aikuisten kanssa (Koivula & Laakso 2022). Leikki rakentuu vastavuoroisesti esimerkiksi yksinkertaisesta esineen ojentamisesta ja vastaanottamisesta. Myös kurkistusleikit ja loruttelu yhdessä aikuisen kanssa houkuttavat leikilliseen vuorovaikutukseen. Pieni taapero rakastaa myös tavaroiden purkamista, levittämistä ja pakkaamista. Leikki voi siksi vaikuttaa aikuisen silmään jopa kaoottiselta tai päämäärättömältä. On kuitenkin tärkeää muistaa, että tällainen leikki on pienelle lapselle mielihyvää tuottava tapa

tutkia ja tutustua maailmaan ja että sen avulla lapsi rakentaa kuvaa ympäristöstään ja omasta toimijuudestaan (Hännikäinen & Munter 2018).

Noin vuoden iästä puolentoista vuoden ikään saakka muiden ihmisten intensiivinen tarkkailu ja matkiminen ovat tärkeitä leikin kehitystä eteenpäin vieviä mootto-reita (ks. esim. Hännikäinen & Munter 2018). Taaperoista nuorimmat siirtyvät leikin maailmaan juuri matkimalla joko lähiympäristönsä aikuisia tai muita lapsia ja tarkkailemalla heidän reaktioitaan. Aluksi vuoden ikäinen taapero jäljittelee lähiympäristön-sä todellisia tilanteita niin sanotussa harjoitteluleikissä. Lähestyessään kahden vuoden ikää lapsi alkaa leikkiä esineleikkejä, joissa hän käyttää leluja ja tavaroita (Koivula & Laakso 2022). Lapsen mielikuvitus on vielä kuitenkin kehittymätön, ja leikki on sidoksissa siihen, millaisia esineet ja niiden käyttötarkoitukset ovat tosielämässä. Lapsi tarvitseekin konkreettisia asioita esittäviä leluja leikkimiseen. Lapsi ei osaa kerätä omenoita leikisti pieneen koriinsa vaan tarvitsee siihen konkreettisia leikkiomenoita.

Toisen ikävuoden loppupuolella esineet korvautuvat leikissä toisilla esineillä: palikka toimii leikissä omenana, ja hetken päästä sitä käytetään puhelimenä. Kolmannen ikävuoden kynnyksellä lapsi kykenee jo mielikuvituksen keinon korvaamaan esineitä leikissä. Hän ilmaisee eleillä soittavansa äidille, vaikka kädessä ei ole puhelinta. Kolmanteen ikävuoteen mennessä valtaosa lapsista osaakin hyvin erottaa, milloin tarkoitetaan, että jotain tehdään leikisti (Rakoczy 2008).

Leikki kehittyy myös asteittain vuorovaikutteisemmaksi toisten leikkijöiden kanssa. Karkeasti jaotellen lapsen leikki on harjoittelu- ja esineleikin aikana pääosin yksinleikkiä, minkä jälkeen se kehittyy rinnakkainleikkiin ja edelleen asteittain erilaisiin roolileikkeihin (Koivula & Laakso 2022). Noin kahden vuoden iässä roolileikit tapahtuvat yksin ja kolmen vuoden tuntumassa rinnakkain. Siirtymää rinnakkainleikkiin tukee leikkiin kutsumisen keinojen ja kommunikaation kehittyminen. Eleet, ilmeet ja matkiminen täydentyvät kielellisillä ilmauksilla ja neuvottelulla.

Jos lasten leikkiä tarkastellaan edellä kuvattujen leikin vaiheiden kautta ja lapsen ikään perustuvalla ajallisella jatkumolla, vuodet ennen kouluunlähtöä näyttäytyvät leikin kulta-aikana. Esimerkiksi Vygotskyn mukaan lapsi voi saavuttaa leikin korkeimman, kypsän tason jo hieman yli kolmen vuoden iässä (Hännikäinen & Munter 2018). Lapsi käy nimenomaan taaperoiässä läpi valtaosan leikin kriittisistä vaiheista ja laadullisista siirtymistä.